

**A litván nyelvújítás szóalkotási módszerei:
neologizmusok az Aušra (1883–1886) c. folyóiratban**

1. A disszertáció a modern litván irodalmi nyelv kialakulásával, ezen belül a szókincsnek a XIX. század utolsó, illetve a XX. század első évtizedeiben lezajlott bővítésével, fejlesztésével foglalkozik.

Ebben az időszakban, amikor a kibontakozó litván nemzeti mozgalom egyik célkitűzéseként megfogalmazódott a litván nyelv emancipációjának igénye is, a litván használati szférának gyors bővülése szükségessé tette a szókincs megfelelő fejlesztését, különösen az egyes szakterminológiák szókincsének megteremtését. A nyelvújítók által elsődleges, autentikus forrásnak tekintett népnyelv ehhez csak bizonyos – nem túl tág – határok között szolgálhatott forrásul. Ezért az ekkor keletkezett terminusok túlnyomó része saját morféimákból alkotott, de idegen mintát követő tükörszó.

A dolgozat elkészítésekor a következő kérdésekre kerestem választ.

— Milyen céljai voltak a szóban forgó nyelvreformnak: a szókészlet mely rétegeit érintette és milyen eredetű szavak kiküszöbölésére irányult a nyelvújítás?

— Milyen módszereket alkalmaztak az új lexémák megalkotásakor? Kimutatható-e más nyelvek hatása ebben a folyamatban (egy-egy szavak vagy idegen szóképzési modellek átvétele formájában)?

— Milyen mértékben honosodtak meg az ekkor alkotott új lexémák, terminusok, illetve van-e összefüggés a neologizmusok

képésmódja és “életképessége” között?

A dolgozat öt fejezetből, magyar és litván szómutatóból, bibliográfiából, valamint a rövidítések jegyzékéből áll.

2. Az első fejezetben a litván irodalmi nyelv történetét tekintem át.

A litván nyelv egészen a XX. század elejéig a szomszédos nyelvek árnyékában fejlődött. A középkori Litván Nagyfejedelemség nevében ugyan litván, valójában soknemzetiségű állam volt, ahol a hivatalos írásbeliséget az ún. nyugatorosz kancelláriai nyelv képviselte. A XVII. századtól fogva ennek pozícióját egyre inkább a lengyel foglalta el, míg végül Lengyelország felosztásait követően az orosz vált hivatalos nyelvvé. Ugyanakkor litván etnikum egy része a litvánok által Kis-Litvániának nevezett Kelet-Poroszországban élt, ahol az államnyelv a német volt.

A litván nyelvű írásbeliség csak a XVI. században jelent meg a Baltikumban is gyorsan terjedő reformáció, illetve az ellenreformáció kapcsán. Hosszú ideig elsősorban vallási tárgyú művek születtek litván nyelven, valamint a litván nyelvű igehirdetést, a papok felkészítését szolgáló szótárak, litván nyelvtanok. A XVIII. századra azonban a nemesség és az elit kultúra ellengyelesedése miatt a litván erről a területről is újra kiszorult. Ez azt jelenti, hogy a litván a XIX. századig alapvetően a szóbeliség, a folklór nyelve maradt. A XIX. században jelent meg jelentősebb litván nyelvű szépirodalom, majd tudományos művek is. Végül csak a XX. században, a két világháború közötti rövid időszakban vált lehetővé, hogy a litván az 1918-ban kikiáltott Litván Köztársaság hivatalos államnyelveként funkcionálhasson.

A disszetrációban vizsgált neologizmusok az *Aušra* ('Hajnal') című, 1883 és 1886 között Kelet-Poroszországban megjelent és Litvánia-szerte illegálisan terjesztett folyóiratból származnak. Az

Aušra volt az első rendszeresen megjelenő litván nyelvű sajtótermék. A folyóirat szókinccse azt az állapotot tükrözi, amikor a litván értelmiségiek körében már megfogalmazódott az igény az egységes és a modern irodalmi nyelv funkcióit ellátni képes – egyelőre elsősorban írott – idióma megteremtésére. A lap szerzőinek tevékenységét részben purizmusból, részben a nyelvészeti képzettség hiányából adódó túlzások jellemzik.

3. A disszertáció második fejezetében a kutatás módszereit és várható eredményeit ismertetem.

A bemutatott körülmények között az irodalmi nyelv modern szókinccsének, különösen pedig az egyes szakterminológiáknak a kialakításához az egyébként tiszta, autentikus forrásnak tekintett népnyelv csak korlátozott mértékben szolgálhatott alapul, ugyanakkor a nyelvújítók purista törekvései nem kedveztek az idegen terminusok átvételének. Így a litván saját morfémakészletéből, ám mégis idegen mintákat követve nagy számban keletkeztek tükörszavak. Ezért – a belső keletkezésű terminusok és a jövevényszavak dokumentálása mellett –, dolgozatom gerincét az Aušrában talált tükörszavak vizsgálata alkotja.

A litván szókinccsben a nyelv története során folyamatosan megfigyelhető a szomszédos nyelvek: a fehérorosz, a lengyel, az orosz, a német, valamint esetenként a rokon lett nyelv hatása. Az e nyelvekből átvett jövevényszavakat gazdag szakirodalom dokumentálja. Ugyanakkor a nyelvi kölcsönzés rejtettebb formáinak, vagyis a különböző típusú tükörszavaknak a kutatása mindeztől jóval kevesebb figyelmet kapott.

Egy nyelv idegen eredetű szókinccsén belül a tükörszavak vizsgálatával kapcsolatban több elvi probléma merül fel.

3.1. Nehézséget jelent az, hogy a tükörszókutatásban mindeztől nem alakult ki egységes terminológia, és, ami emögött rejlik, többféle – többé-kevésbé részletes, illetve teljes –

klasszifikáció lehetséges. (A teljesség igénye nélkül említtem CHR. SANFELD–JENSEN, B. UNBEGAUN, K. SCHUMANN, F. P. FILIN, W. BETZ és MOLNÁR N. osztályozási rendszereit.)

A legfontosabb és legkevésbé vitatott kategóriák a pontos, valamint a szabad tükörfordítások (a német terminológiában *Lehnübersetzung*, illetve *Lehnübertragung*), amikor a tükörszó struktúrája tagolható, és pontosan követi a forrásnyelvi minta szóképzési struktúráját, illetve csak annyiban tér el ettől, amennyiben a befogadó nyelv szóképzési rendszere nem teszi lehetővé a modell pontos másolását.

Tagolhatóságuk miatt ehhez a csoporthoz kapcsolhatók az ún. féltükörszók, valamint a hibridek is, noha ez utóbbiakat sok kutató nem részleges tükörfordításnak, hanem jövevényszavak morfológiai adaptálásának tekinti.

A tükörjelentéseket (*Lehnbedeutung*) – mivel itt nem történik meg a szóképzési struktúra átvétele –, néhány kutató (így pl. F. P. FILIN és Ju. S. SOROKIN) lényegileg más jelenségnek tartja, és ezért nem sorolja a calque-ok közé, hanem a *szemantikai indukció* terminussal jelöli.

A legvitatottabb kategória azonban a Betznél *Lehnschöpfung* terminussal leírt jelenség, amit talán még jobban jellemez a szintén Betztől származó *Ersatzwort* megnevezés. Olyan szóképzésekről van itt szó, amikor semmiféle formai–strukturális kapcsolat nincs a két lexéma között, a nyelvek közötti kölcsönhatás abban áll, hogy a “befogadó” nyelvben a szóképzést az idegen lexéma sajátjal történő helyettesítésének az igénye indukálja.

Dolgozatomban nemcsak a szűk értelemben vett calque-okat, azaz a tükörfordításokat vizsgálom, hanem az összes a szakirodalomban leírt jelenséget. Úgy vélem, ezek közül jó néhány valóban nem felel meg a calque formai kritériumainak, mégis nyelvi kölcsönhatást dokumentál, akár csak a jövevényvagy a tükörszavak, és így információt adhat a litván nyelvújítás

kulturális háttéréről, valamint a litván szóképzési rendszer esetleges változásairól a vizsgált időszakban.

3.2. További, aligha kiküszöbölhető problémát jelent az, hogy – a jövevényszavaktól eltérően –, a tükörszavak esetében csak nagyon ritkán (leginkább párhuzamos, fordított szövegek vizsgálatakor) állapítható meg teljes bizonyossággal a kölcsönzés ténye. Az esetek többségében be kell érünk a kölcsönzés valószínűségének kimondásával.

Az Aušra szókincsét vizsgálva a következő szempontokat követtem.

— A tükörszavak kialakulásának extralingvisztikai feltételei: a tömeges kétnyelvűség egyfelől, s az irodalmi kölcsönzés gyakorlata másfelől a vizsgált időszakban fennálltak, ami alátámasztja a kölcsönzés gyanúját.

— A vizsgált neologizmusok javarészt olyan szakterületek terminológiájához tartoznak, amelyeken korábban más nyelvek: a lengyel, az orosz vagy a német voltak használatosak. Ebben a helyzetben a korábban elterjedt modellek valamilyen formában történő továbbélése, illetve hatása véleményem szerint joggal feltételezhető.

4. A harmadik fejezetben áttekintem azokat a litván nyelv történeti szóképzésével foglalkozó munkákat, amelyekre az *Aušra* neologizmusainak értékelése során támaszkodtam. Ezek közül a legfontosabbak S. AMBRAZAS a litván nyelv deverbális (1993) és denominális (2000) főneveivel foglalkozó monográfiái, valamint V. DROTVINAS (1957) a litván összetett szavak képzésmódjára vonatkozó munkái. Mindkét kutató az ún. régi litván nyelv, vagyis a XVI—XVIII. századi források szóképzését mutatja be, ezért munkáik felhasználása elsősorban a nyelvújítás korában mutatkozó új tendenciák kimutatására alkalmas.

5. A dolgozat negyedik, legterjedelmesebb fejezetében tematikus csoportosításban mutatom be az *Aušra* “modern” szókincsét. A vizsgált témakörök a következők: társadalom, politikai élet, közigazgatás, jog, oktatásügy, sajtó, gazdasági élet, tudományok, technika, művészetek, valamint az ezekbe a csoportokba nem tartozó egyéb nyelvújításkori szavak. Egyes lexémák besorolása bizonyára vitatható, sok olyan terminus van, amely több témakörbe is tartozhat. Mégis ezt a megoldást választottam (például egy egyszerű alfabetikus felsorolás helyett) mert úgy vélem, ez tükrözi leginkább a terminusok kialakulásának folyamatát, az egyes lexémák közötti tartalmi, illetve szóképzési kapcsolatokat.

A témakörökön belül betűrendben következnek a – nyelvújításkor feltételezetten hiányzó, tehát megalkotandó – fogalmak magyarul, majd a megfelelő litván lexémák. A betűrendtől csupán néhány gazdagabb litván szóbokr bemutatásakor tértem el.

6. Az ötödik fejezet a neologizmusok áttekintő elemzését és megfigyeléseim összegzését tartalmazza.

6.1. A vizsgált terminusoknak mintegy 24 százaléka (nemzetközi vagy valamely szláv nyelvből átvett) idegen szó vagy litván képzőt tartalmazó hibrid. 14 százalékot tesznek ki az új jelentéssel felruházott régi litván szavak, amelyeknek mintegy a felénél feltételezhetünk tükörjelentést. A pontos és a részleges tükörfordítások (*Lehnübersetzung*, illetve *Lehnübertragung*) aránya 35 százalék. A terminusok fennmaradó részénél (mintegy 26 százalék) nem találtam idegen nyelvi mintát, ezek a *Lehnschöpfung* kategóriába sorolhatók.

6.2. Azok a szóképzési tendenciák, amelyek a XVI–XVIII. századi írott emlékekben megmutatkoztak, többnyire kimutathatók az *Aušra* szókincsében is.

A pusztá flexióra végződő deverbális főnevek egyre kisebb

arányban jelölik magát a cselekvést általában, hanem inkább annak tárgyát vagy eredményét (pl. *laida* ‘kiadvány’, *nuotrauka* ‘fénykép’, *spaudas* ‘nyomatvány’). A modern irodalmi nyelvre jellemző állapot, de már az Aušrában is tetten érhető, hogy a mégis flexióval képzett cselekvést megnevező főnevek inkább speciális, terminologizált jelentésűek (pl. *pataisa* ‘termelés’, *apšvieta* ‘oktatás’).

A cselekvést megnevező főnevek tehát elsősorban nem flexiókkal, hanem utóképzők alkalmazásával keletkeznek. Ezek között – akárcsak a mai irodalmi nyelvben –, az *-imas/-ymas* képző dominál. Más képzők ebben a funkcióban csak szórványosan fordulnak elő.

Régebbi állapotot tükröz az *-as* flexió produktivitása a cselekvés tárgyának és eredményének megnevezésében. Számszerűen ugyanakkor több az *-a* flexió új képzésű *nomen acti*. Ezek közül jó néhány feltehetően tükörképzés, még hozzá az átadó nyelvben hímnemű (ritkábban semleges nemű) lexéma alapján (pl. *klausa* ‘kereslet’ vö. l. *popyt*; *intura* ‘tartalom’, vö. n. *Inhalt*). A litvánban mégis rendre nőnemű (*-a*, és nem a hímnemű *-as*) a végződés, ami ennek a flexiónak a nagyobb produktivitását mutatja ebben a kategóriában.

Az *-is/-ys* flexió esetében az Aušra vizsgált szókincse inkább a régi litvánra jellemző állapotot tükrözi, azaz kevés az ilyen képzésű *nomen actionis*, viszonylag sok a *nomen acti*.

A többi vizsgált főnévi kategóriában (*nomina agentis*, *nomina loci*, *nomina instrumenti*) az utóképzők dominálnak.

A cselekvés végzőjének megnevezésében a régi litvánhoz hasonlóan produktív a *-tojas* és az *-ėjas* képző (bizonyos ingadozással a képzésmódban). A korábbiakhoz képest kisebb a deverbális *-ikas* képzős főnevek aránya, ezzel szemben nőtt a főnévből az *-inykas/-ininkas* képzővel alkotott főnevek aránya. Ez utóbbi képzővel a modern litvánban főnevekből, ritkábban melléknevekből képeznek valamely tulajdonság hordozóját vagy foglalkozást jelölő főneveket (pl. *kalba* ‘nyelv’ > *kalbininkas*

‘nyelvész’). A képző gyakorisága az *Aušra* szókincsében azzal magyarázható, hogy a neologizmusok között több a foglalkozást jelölő, azaz inkább terminologizált lexéma, mint az általánosabb jelentésű *nomen agentis*.

A vizsgált szavak között viszonylag kevés a *nomen acti* kategóriába tartozó neologizmus. Sokféle képző fordul itt elő egy-egy lexémával. A legtöbb ide tartozó szó mégis a *nomen actionis* kategóriával átfedést mutató *-imas/-ymas* utóképzős, valamint az eredetileg melléknévképző *-inis/-inys* utóképzős származékszó. Ez utóbbi képzésmód alkalmazását indukálhatta az ekkor még élő, a XVI–XVIII. századi írásbeli nyelvhasználatra (elsősorban a nyelvészeti terminológiára) jellemző szintén melléknévi *-inè* képzős modell (pl. *balsinè* ‘magánhangzó’ < *balsas* ‘hang’).

Idegen (szláv) nyelvi hatás feltételezhető az *-ysta/-ystè* képző produktivitásának növekedésében, valamint új funkciója (*nomina collectiva* képzése) megjelenésében a szláv *-stvo* mintájára (pl. *kalbininkystè* ‘nyelvészet’; *bendrystè* ‘társaság’ < *bendras* ‘közös’). Ez a változás azonban nem bizonyult tartósnak.

6.3. Az utóképzős származékszavak alkotása (a szaknyelvi terminológiáktól eltekintve) a modern litván irodalmi szókincs bővítésének legproduktívabb eszköze. A legtöbb utóképzőnek jól definiált funkciója van. Korábbi vizsgálataim (LACZHÁZI 1999) azt mutatták, hogy ezek a képzők megtalálhatók a régi litván irodalomban és a népnyelvben is. Ezekben a forrásokban azonban a funkciójuk jóval sokszínűbb, illetve ingadozóbb mint a modern irodalmi nyelvben. Ez az ingadozás tapasztalható még az *Aušrában* is. Az egyes képzők funkcióinak kodifikálására ugyanis csak a XX. század tizes–harmincas éveiben került sor.

6.4. A flexió vagy utóképzős szavaknak mintegy 45 százaléka tükörszó, még hozzá olyan, ahol a forrásnyelvben is utóképzős szó található. Különösen sok az igekötőt tartalmazó deverbális főnév. Ezek teljes vagy részleges tükörfordítások. Gyakori, hogy a litván átveszi az idegen – de a litvánhoz etimológiailag, illetve formailag közel álló, rendszerint szláv – igekötőt, és lefordítja magát az igét (pl. *peržengėjas* ‘bűnöző’ vö. or. *преступник*). Tükörszóként való kezelésüket sok esetben az indokolja, hogy a megfelelő (a képzés alapjául szolgáló) igekötős ige a litvánban vagy nem létezik, vagy nem rendelkezik a szóban forgó jelentéssel.

6.5. Az összetett szavak nagyobb része (mintegy 60 százalék) idegen összetett szó mintájára keletkezett tükörfordítás. A litvánban az összetett szavak alkotása jóval kevésbé produktív módszer, mint például a németben, ahonnan a minták döntő többsége származik. Mindamellet a vizsgált neologizmusok formailag megfelelnek a régi litvánban is gyakori főnév+főnév, illetve főnév+ige kompozítumtípusoknak. Ugyanakkor a kompozítum tagjai közötti szintaktikai viszony és a létrejött összetételek szemantikai hovatartozása (*nomina agentis* és *nomina acti* helyett *nomina loci* és *nomina instrumenti* – pl. *amatvietė* ‘műhely’; vö. n. *Werkstatt*, *tolkalbis* ‘telefon’, vö. n. *Fernsprecher*) eltér a hagyományos litván modelltől. Ez magyarázhatja, hogy a modern litvánban a szóban forgó lexémáknak csak töredéke maradt fenn.

6.6. Egy további jelentős csoportot alkotnak azok a lexémák, ahol a (többnyire német) összetett szónak a litvánban szókapcsolat: leggyakrabban birtokos szerkezet felel meg (pl. *aprašas žemės* ‘földrajz’, szó szerint ‘a föld leírása’; *veikalų tyrėjas* ‘történész’, szó szerint ‘a történelem kutatója’). Az esetek többségében ezek tudományos terminusok, és szinte

kivétel nélkül életképtelennek bizonyultak, aminek oka az lehet, hogy a szintagmák terjedelmességük miatt kevésbé alkalmasak terminusokként való használatra. Helyettük a modern irodalmi nyelvben vagy utóképzős származékszavakat, vagy görög–latin eredetű nemzetközi terminusokat használnak.

6.7. A neologizmusok “túlélési aránya” a legnagyobb (mintegy 38 százalék) az új jelentéssel felruházott népnyelvi szavak körében (pl. *balsas* ‘hang’ > ‘szavazat’, *straipsnis* ‘kerítés köze, létra foka, valaminek egy része, szakasza’ > ‘újságcikk’). Ezek közül 56 százalék bizonyult tükörjelentésnek.

6.8. A különböző eredetű terminusok aránya az egyes témakörökben a következőképpen alakult.

Társadalom, politikai élet: A téma fokozott aktualitása, illetve túlsúlya miatt az Aušrában ez a leggazdagabb témakör. Ezen a területen mutatkozik meg leginkább az idegen nyelven szerzett e tárgyú “műveltség”. Az új fogalmak tudatos honosítását, litvánosítását figyelhetjük meg. Szinte minden terminus tükörszó; ezek forrásai vegyesek. A neologizmusok struktúrája és szemantikai motiváltsága – legyen szó akár összetett szavakról, akár képzős származékszavakról – az esetek többségében jól felismerhető. Az előforduló spontán, és a kortárs nyelvhasználatban feltehetőleg elterjedt tükörszavak (ezeket a szerzők a szövegben nem magyarázzák) forrása általában a lengyel és/vagy az orosz.

Az államszervezettel, közigazgatással kapcsolatos lexikában a korábbi nyelvhasználat hatása kétféle módon mutatkozik meg: egyfelől bizonyos régi jövevényszavak továbbéléseként, másfelől spontán tükörszavak forrásaként.

Megfigyelhető az is, hogy a komplexebb, illetve speciálisabb jelentésű terminusokat nem fordítják le, hanem asszimilált jövevényszavakkal (internacionalizmusokkal) jelölik ezeket.

Jog: Egészen a XIX. század végéig litván közigazgatási és jogi terminus viszonylag kevés volt; az ilyen témájú írásokat rendszerint német vagy lengyel eredetiből fordították, sokszor meghagyva az eredeti terminusokat. Előfordult bennük azért néhány litván kifejezés is, pl. *bylinėti* ‘pereskedni’, *įstatymas* ‘törvény’, *valdybė* ‘hatalom’, *valdžiotojas* ‘hivatalnok, csinovnyik’, *vietinykas* ‘helyettes’. Az e területen korábban használt nyugatorosz kancelláriai, a lengyel, majd az orosz nyelvből egy sor terminus bekerült, és széles körben ismert volt a litvánban. A vizsgált anyagban a leggyakoribbak az ezeket helyettesítő spontán tükörszavak. Kevés a modern nemzetközi terminus.

Oktatásügy: A felsőoktatással kapcsolatos fogalmakat rendre görög–latin eredetű nemzetközi szavak jelölik. A litván terminusok a közoktatásra, illetve általános fogalmakra vonatkoznak. A tükörszavak főként orosz és lengyel mintákat követnek.

A **sajtó** terminológiájában nagyon sok a tükörszó, ezek forrása vegyes.

Gazdasági élet: A terminusok között viszonylag kevés a görög–latin eredetű internacionalizmus. Ezek pedig szinte kivétel nélkül magyarázattal, körülírással, vagy jól motivált, képletes litván neologizmussal együtt fordulnak elő. Ennek oka, hogy az esetek többségében az illető szavakkal együtt magát a fogalmat is ekkor vették át. Az így bevezetett litván szavak között az idegen modellt nem követő, eredeti alkotások vannak többségben. A mégis idegen mintára alkotott szavak forrása vegyes: leggyakrabban német vagy valamely szláv nyelv, ezen belül az összetett szavaké rendszerint a német.

Néhány alapfogalmat jelölő régi litván lexéma (pl. *alga* ‘fizetség’, *skola* ‘adósság’, *kainė* ‘ár’, *prekė* ‘ár’ stb.) gyakran előfordul, és alapul szolgál egész szóbokrok képzéséhez. Egy sor régebbi jövevényszó (pl. *ūkis* ‘gazdaság’ < n. nyj. *Hucke*;

gaspadorius ‘gazda’ < óf.-or. *zocnodarъ*; *skarbininkas* ‘kincstárnok’ < l. *skarbnik* stb.) is hasonló funkciót tölt be. Mivel az ilyen régi jövevényszavak gyakran középkori fogalmakat jelölnek, a nyelvújításkor szemantikájuk újabb, modern jelentéssel bővült, gyakran más nyelvek mintájára.

Tudomány: Ezen a területen csak a legáltalánosabb, köznyelvi szavak litvánosítása volt sikeres. A tudományos terminusok nagyobb része görög–latin eredetű nemzetközi szó maradt a mai napig. Az Aušrában előforduló tükörszavak (összetett szavak és szókapcsolatok) mintája leggyakrabban a görög–latin elemekből álló tudományos terminológia, a modern technika terén azonban inkább a német és az orosz. Az összetett szavak között sok a főnév+ige típusú összetétel, ami a litvánban egyébként produktív modellnek számít. Az így képzett belső keletkezésű szavak azonban hagyományosan a cselekvő személyét, a cselekvés folyamatát, illetve annak eredményét vagy tárgyát jelölik, nem pedig eszközöket. Márpedig az Aušrában éppen modern technikai eszközöket próbáltak ilyen típusú szavakkal megnevezni – többnyire sikertelenül.

Filológia: Litván nyelvészeti terminusokat az írásbeliség megjelenésével egy időben kezdtek alkotni. A. BALAŠAITIS (1961) vizsgálata szerint ezek forrása kezdetben a latin, majd 1783 után a vilniusi egyetemen, valamint a középiskolákban is használt lengyel volt. A lengyel mintára alkotott tükörszavaknál azonban erősebbnek bizonyult a latin hagyomány. A XIX. századi nyelvtanírók párhuzamosan használták a latin–görög eredetű internacionalizmusokat, illetve az ezek mintájára alkotott litván szavakat. A XIX. század végétől figyelhető meg az orosz terminológia hatása, mivel a litván értelmiségiek ekkor kezdtek orosz egyetemeken tanulni.

A dolgozatban vizsgált példákban ez utóbbi jelenség – az orosz hatása – még kevésbé figyelhető meg.

Az Aušrában a korábbi litván szerzők által alkotott nyelvtani

terminusokat továbbra is használták, egy-egy fogalomra többet is. Ritkán, de előfordul új lexémák alkotása a meglévő változatok mellé. A régi terminusok képzésmódja sokszor nem felelt meg a litván szóképzés szabályainak, e szabálytalanságok kiküszöbölésére, valamint a terminusok egyértelmű rögzítésére azonban csak később, elsősorban az első tudományos felkészültségű litván nyelvész, J. Jablonskis 1901-től megjelenő munkáiban került sor.

Már az Aušrában szükségessé vált ugyanakkor egy sor, a hagyományos nyelvtanokban nem szereplő, főként az újabb nyelvészeti módszerek kialakulásával kapcsolatos fogalom megnevezése. Az új terminusok egy része litván képzőkkel alkotott származékszó, melyek közül sok ma is létezik. A tükörszavak között vannak összetett szavak, melyek struktúrája többnyire megfelel a litván szóképzés hagyományainak (leggyakoribb a főnév+főnév összetétel), s ezek rendszerint fenn is maradtak. A tükörszavak másik jelentős csoportját azok az esetek alkotják, amikor idegen, általában német összetett szavakat a litván szókapcsolattal ad vissza. Ezek többnyire nem bizonyultak életképesnek, a modern irodalmi nyelvben helyettük utóképzős származékszavakat találunk.

Filozófia: A régi vallásos irodalomban bizonyos filozófiai fogalmak gyakran előfordultak, az általam vizsgált anyagban azonban ezek nem szerepelnek. Az Aušrában idegen filozófiai terminus alig fordul elő. A litván lexémák között kevés a tükörszó. Leggyakoribbak a *Lehnschöpfung*, illetve *Ersatzwort* kategóriába tartozó önálló alkotások. A vizsgált szókinccs egyébként nem nagy, mert filozófiai tárgyú írások az Aušrában ritkán jelentek meg.

Művészet: A vizsgált szavak között kevés a tükörszó, a szóalkotás jóval gyakoribb módszere az önálló szóképzés (*Lehnschöpfung*), valamint népnyelvi szavak új jelentéssel történő felruházása, vagy jelentésük szűkítése, specializálása. Ugyanakkor ezek közül a terminusok közül csak nagyon kevés

maradt fenn. Jellemző ezenkívül, hogy az ily módon alkotott litván szavak inkább általános alapfogalmakat jelölnek. A komplexebb, speciálisabb terminusokat nem litvánosították, ezeket rendre fonetikailag és morfológiailag asszimilált internacionalizmusok jelölik.

6.9. A litván nyelvreform igényét a XIX. század végén elsődlegesen külső, politikai okok szülték, s a reform megvalósításában ennek a direkt jövevényszavak kiküszöbölése felelt meg. Nem kevésbé fontos mozgatóereje volt emellett a reformnak a népnyelvben hiányzó modern szókinccs megteremtésének kényszere sem. Az idegen szóalkotási minták részben tudatos, részben spontán tükörszavak formájában jelentek meg. Hasonló helyzetben várható lenne, hogy az idegen mintát követő lexémák tömeges megjelenése változásokat indukál magában a befogadó nyelv szóképzési rendszerében is. A litván esetében – a vizsgált szókinccs tanúsága szerint – kevés ilyen változás tapasztalható, és ezek sem bizonyultak maradandónak. Ez pedig a litván nyelvreform megkésettiségeivel függhet össze. Annak köszönhetően, hogy a litván nyelv archaikus volta miatt különösen nagy jelentőséggel bírt az évtizedekkel korábban megjelent indoeurópai összehasonlító nyelvtudomány számára, a XIX. század végén, és méginkább a XX. század első évtizedeiben már gazdag tudományos szakirodalom, illetve kutatási tapasztalat állt rendelkezésre az indoeurópai, a környező és a rokon nyelveknek, valamint magának a litván nyelvnek a történetére, szóképzésére vonatkozóan. Ezért a nyelvújítás korai szakaszától eltekintve a reform nem spontán (és dilettáns) módon, úgy mond a nyelvérzékre támaszkodva zajlott, hanem ezeket az eredményeket felhasználva, képzett litván nyelvészek bevonásával. Így a szóképzés normáit és az irodalmi nyelvi szókinccset egyidejűleg formálva stabil és homogén rendszert sikerült megalkotni.

A témával kapcsolatos publikációk:

Развитие литовской философской терминологии. — Studia Russica XVII (Budapest 1999), 187–192.

A balti németiség és a lett nemzet: fejezetek a “közös” történelemből. — Keresztirányok. Közép- és kelet-európai összehasonlító kultúrtörténet. Szerk. Berkes Tamás. Budapest: Balassi Kiadó, 1999, 74–90.

Роль калькирования в развитии словарного состава литовского литературного языка (вторая половина XIX – начало XX вв)— Studia Russica XVIII (Budapest 2000), 119–124.

О развитии литовской юридической терминологии. — Filológiai Közlöny (megjelenés alatt)